

SZEMLE, BIRÁLATOK

AZ ÚJ FRANCIA IRODALOM. PAUL NIZAN.

Ami a külföldi köztudatban „mai francia irodalom“-nak számít, — az voltaképp' a tegnap irodalma. Az élők közül is azokat ismerik elsősorban, akik a mában a tegnapot képviselik: Gide nemzedékét és legfeljebb még a „volt frontharcosok“ idősebbjeit, Duhameltól Jules Romainsig. A fiatalok közül Aragont és Malrauxt emlegetik, inkább kuriózumképpen. És nincs tovább. Pedig elég az 1938 őszi nagydíjak nyerteseinek névsorát áttekinteni, hogy megállapíthassuk: az elmúlt négy-öt évben a tehetségek egész sora tűnt fel a francia szépirodalomban. (Ezt az állításunkat természetesen nemcsak a díjnyertesek lajstromára alapozzuk. Mindenestre jellemző tünet, hogy e díjakban alig ismert írók is részesültek.) Valóban, néhány beavatotton kívül ki ismeri *Troyatt*, *Frédéricet*, *Lau-nayt*, *Nizant*?

Nizan nevét érdemes megjegyezni. A szélső baloldaltól indult, ami írónál mindenképp' az akadályok tömegét jelenti. Indulása azonban nem maradt pusztán ígéret, mintahogy sorstársai legtöbbször történt és történik. Nizan új regényét, a *Conspiration*-t („Összeesküvés“, Gallimard) a vaskalapos bírálók is az utóbbi évek egyik legjelentősebb műalkotásának ismerik el. A *Conspiration* — melyért Nizant a 38-as *Interallié* díjjal tüntették ki — az őszi évad legnagyobb meglepetése volt, már csak azért is, mert a szerző előző két regényével (*Antoine Bloyé*; *Le cheval de Troie*) nem igen kényeztetette el a közönséget.

Paul Nizan eleinte inkább essay-írónak indult. Első műve egy nagyobbfajta röpirat a Sorbonne hivatalos bölcseiszei, különösen *Brunchvicg* és iskolája ellen (*Chiens de garde*). Következő tanulmány-köteteiben (*Les Matérialistes de l'antiquité*; *Aden Arabie*) sikerült kísérletet tenni a gondolkodás-történet néhány fejezetének újraértékelésére. A született pamflet-író küzdelmes önmérséklésének eredménye ez a két kötet, épp úgy, mint a szerző első regényei. Utóbbiak közül, Nizan fejlődése szempontjából — de csakis ebből a szempontból — az öt évvel ezelőtt megjelent *Antoine Bloyé* érdemel figyelmet. Ez a regény egy mérnök lett breton parasztfiu polgárosodásának története. Fő érdekessége, hogy a szerző, hősének polgárosodását nem társadalmi emelkedésnek, hanem hanyatlásnak, osztály-megtagadásnak tünteti fel. Amde a mese egyenetlen, tulterhelt. Tulteng benne a sok nyers dokumentum, s a bonyodalomszövegek kezdetlegesek. A *Conspiration*nak csupán annyi köze van ehhez az első regényhez, hogy mellékalakjai közt felbukkan „bizonyos Antoine Bloyé“ is, amivel a szerzőnek nem lehetett egyéb szándéka, mint hogy regényírói oeuвреjét, ha csak e vékony fonállal is, összekapcsolja. Ez az egység-keresés annál inkább érthető, mert Nizan a *Conspiration*nal egy pártregény-ciklust indított el, melynek állítólag *La Soirée á Somosierra* lesz a címe. A ciklus első kötete, a *Conspiration* 1928-ban játszódik. Az előkészület alatt levő többi kötetben a szerző a *Conspiration* hőseinek sorsát továbbszöve, az 1936-37-es időszak emberi világát készíti az olvasó elé tárni.

A *Conspiration* tárgyköre magában véve még nem újság. A francia fiatalok közül pártregényt Aragon és — egyedülálló látnokai modorában — Malraux is írt. Sőt Aragon könyvei — a *Bázei harangok* és az *Uri*

negyed — immár klasszikusnak számítanak e műfaj terén. Nizan azonban más oldalról fogta meg a kérdést, mint elődei, sokkal többértű feladatot állított maga elé, mint amazok, és írói célkitűzését tisztábban oldotta meg. E sorok írója nem ismeri el a „baloldali“ és „jobboldali“ irodalom megkülönböztetésének létjogosultságát, legfeljebb azt, hogy a baloldal eddig (az ujoszok kivételével) ritka esetben „produkált“ igazi írói tehetségeket. E kevesek közül — a francia szépirodalomról szólván — Nizant kétségtelenül az első helyek egyike (talán a legelső!) illeti meg.

Az „Összeesküvés“ tárgyát szerző tömören így foglalja össze: „A Conspiration a huszéves fővel épített képzeletbeli világ első összeütközése a valósággal.“ A regény huszéves hősei egytől-egyig a francia szellem elitképző *Ecole normale* növendékei s — a köztisztviselő családból származó Pluvinage kivételével — jómódú polgárok fiai: a zsidó Bernard Rosenthal apja gazdag tőzsdei alkusz, várur Normandiában; Philippe Laforgue nagyiparosnak, és André Simon gazdag Nantes-i kereskedőnek a fia. A regényalakok „képzeletbeli világa“: a tiz év előtti értelmiségi szalonok spekulatív-eszményi radikálizmusa. Összeesküvésük pedig a hősök első kísérlete fiatalos politikai eszményük gyakorlati érvényesítésére. Az összeesküvők, Rosenthalal az élen, katonai és ipari kémkedésre szánják rá magukat — igaz, jelképes módon. E kémtevékenység segítségével a polgárság élettitkának nyitját vélik felfedhetni. Evégből először egy lázítóhangu folyóiratot alapítanak, melynek címlapját egy gépfegyver ábrája ékesíti. Véget nem érő világnézeti vitákban elmeélüket kőszörülük, kapcsolatba kerülnek egy Francois Régnier nevű, náluk husz évvel idősebb íróval, aki úgy tanulmányozza e fiatalokat, mint valami ritka állatfajtát. Naplójába például ilyesféleképp ír rólunk: „Ez a fiatalság alvajárók módjára él. Cselekvésének nyomai és eredménye nem érdeklik (...) Cselekedeteinek valóságbeli együtthatója („coefficient de réalité“) igen csekély, épp ezért nem riad vissza attól, hogy másoknak szenvedést okozzon“.

Laforgue ellopja az apja íróasztalán heverő tervrajzokat. A Párizsban katonáskodó Simonra még súlyosabb és visszataszítóbb feladatot bízna társai: a főváros légvédelmét illető titkos utasításról másodlatot tartozik készíteni. Felettesei rajtakapják, és már-már hadbírótság elé kerül. Menekülését csak ötletes védekezésmódjának köszönheti: azt állítja, hogy egy készülőfélben levő regénye számára készített jegyzeteket... Az elcsent okiratokat a „banda“ főnöke, Rosenthal őrzi. Természetesen nem szándékozik azokat kiadni a kezéből, hiszen az összeesküvők kémkedése „szellemi“ okokból, l'art pour l'art folyik.

Rosenthal csakhamar elárulja az ügyet, beleszeret sógornőjébe, Catherineba és elcsábítja a fiatal asszonyt. A házasságtörés kiderül és Bernard öngyilkos lesz, korántsem lelkiismeretfurdalásból vagy szégyenérzésből: tétlenül csupán még inkább meg akarja bélyegezni a polgári családot és kasztot, melyből vétetett. Barátai csak az elhalt papírjaiban kutatva fedezik fel, hogy Bernard hűtlen lett az ügyhöz. Még keservesebb csalódás számukra megtudni, hogy Pluvinage — közönséges besugó. Gazdag cimborái iránt érzett irigysége gyűlöletté fajult: ez indította arra, hogy a rendőrség szolgálatába álljon át. Leleplezi a hatóságoktól körözött egyik „militáns“ rejtékhelyét, majd volt barátaihoz intézett dosztojevskiji-izú levelében töredelmesen bevallja bűnét — és nyomtalanul eltűnik... Laforgue visszatér a szülői házba, súlyos betegségen és lelki vál-

ságon esik át, melynek folyamán emberré formálódik. Bloyé és egy másik mellékszereplő, Jurien levizsgáznak és mint szerény tanárebek megtalálják helyüket az életben. Ezen a ponton kezdődik az új élet. Az illúziók korszaka véget ér — és vele P. Nizan regénye.

Már ebből a futólagos tartalomvázlatból is kitűnik az alapvető különbség egyfelől Aragon és Malraux, másfelől Nizan „pártregény“-felfogása között. Míg előbbieket elsősorban az értelmiségi embernek a tömeghez való viszonya érdekli úgy is, mint főélmény, úgy is, mint e viszony eltolódásaiból származó konfliktus- és bonyodalom-mag, mely végül is a tisztázódás szintézisébe szökik: — Nizant ebben a regényében mindenekelőtt az értelmiségi szekta-élet vákuuma foglalkoztatja. Lehet, hogy ez csak a regény tárgyköréből folyik, hiszen az „Összeesküvés“ az Ecole normale zárt világában fejlődő, hevesfejű ifjak emberrélevésének regénye. Lehetséges, hogy az értelmiségi és a tömeg viszonyát Nizan a regényciklus következő részében rajzolja majd meg. A Conspiration egyik fő eredetisége mindenesetre az értelmiségi szektaélet lélektani vonatkozásainak szinte prousti mélységű elemzése. Nem méltathatjuk eléggé Nizan bátorságát, amiért exponált haladó köziró létére nem „vulgár-materialista“ módszerrel, hanem a lélektani talajfurás legfinomabb műszereivel nyult hozzá fölöttébb kényes tárgyához.

A regény másik fő érdekessége és bájja: elbeszélésmódjának keserű iróniája, melyet az írónak hamú alatt parázsló hevülete és hőseivel való titkos együttérzése mégis kiegyenlít és megrendítően emberivé varázsol. Ritka esetben sikerült írónak, ilyen különös és csöppet sem „regényes“ figurákat rokonszenvesebbé tenni. Kis „elrajzolással“ élettelen bábokká vagy Victor Hugo-i szörnyekké változtak volna ezek az alakok. Ugy, ahogy a regényben formálódnak: annyira életteljesek, hogy szinte érzékeljük őket. Ez a relief az emberábrázolás valóságos remeke.

Nem kevésbé mesteri a mű kompozíciója. A regény egy sereg levélből, napló-töredékszerű jegyzetből, vallomásból, elmúlt eseményeket rögzítő párbeszédből épült fel. Ezek a különböző funkciójú formai elemek — az első felületés látszat szerint — kuszán kerülnek egymás mellé, valójában azonban szédítő ügyességgel szövődnek össze és adják a cselekményt.

Nizan stílusa plasztikus, hajlékony, hajszálfinom és ugyanakkor gyémántosan kemény. Egyik erénye, hogy nem rejtí véka alá az író rendkívüli intelligenciáját. Am, ha kell, szerényen megbúvik, mert a szerző intelligenciájának módfeletti fitogtatása valamely regényben könnyen visszataszítóvá válhat. Egyhelyütt pl. így jellemzi az értelmiségi-gyerekek berek szalon-szélsőségét: „A tőkésrendszert összetévesztették a felnőtt emberekkel; látva, milyen arcot vág hozzá apjuk, meg voltak győződve róla, hogy igazuk volt, amikor a zavar ütőkártyájára tették életüket, s hogy csakugyan számot vethetnek egy nagy átalakulások elé néző világgal“. Másutt meg az író megjegyzi hőseiről, hogy „még nem tudták, milyen puha és nehéz a világ, mily kevésbé hasonlít egy falhoz, melyet csak le kell dönteni ahhoz, hogy a helyébe egy szebbet emelhessünk, nem tudták, hogy a világ inkább egy fej- és fark nélküli kocsonyahalmazra emlékeztet, valamifajta nagy medúzára, melynek érzékszervei gondosan el vannak takarva.“ Az effajta kegyetlenül találó, megdöbbenítő és igaz szentenciáknak a könyvben se szeri, se száma.

E cikk keretében meg sem kísérelhető érinteni mindazt, amit Nizan

könyvről még érdemes volna elmondani. Am ép' mivel ez a mondanivaló még feltárára vár, maradjon ez a könyvismertetés a műfajkövetelte következtés nélkül.

Befejezésül csupán annyit: némely fiatal magyar írónak kötelességévé kellene tenni a *Conspiration* alapos tanulmányozását. Fiatal írónk okulhatnának belőle, mint kell megvetni a könnyedséget, a „kapásból“ kinálkozó legelső megoldást, mely a tehetség legnagyobb ellensége.

(*Mosonyi Ferenc*)

FARKAS GYULA: AZ ASSZIMILÁCIÓ KORA A MAGYAR IRODALOMBAN 1867-1914. (Magyar Történelmi Társulat kiadása, Budapest, 1938.)

Farkas Gyula berlini egyetemi tanár és az ottani Collegium Hungaricum igazgatója, elpanaszolja műve előszavában, hogy az már három éve készen várja a nyomdafestéket, de csak most érkezett el az idő közrebo-csájtására. Tegyük hozzá: alaposan elérkezett, talán már szükség sincs rá, hiszen amit harci riadóként a köztudatba akar dobni s amivel hiveket és tá-bort akar gyűjteni, — idejét multá. Az eszme megszületett magyarul is, anélkül, hogy harcosai, — mint minden „eszmei“ ujdonságnál szokás, — a porondra léptek volna. Nem verték ezek egyáltalán szellemi mellüket, nem álltak ki hatalmas ágyuikkal, hogy elkergessék a fórumról az ellenfél sár-batiport és bemocskolt verebeit. Ugy született az egész, mint egy álom. Jött a külföldi példa, aminek egész fegyvertárát lemásolta és a magyar viszonyokra alkalmazta ezuttal Farkas Gyula. De őt megelőzte, mert nem érkezett elég hamar, a magyar törvényhozás, amely az irodalom liberális elemeinek a magyar fórumról való kiseprűzésével hivatásszerűen kezd foglalkozni.

Farkas Gyula német alapossággal, amely magába rejti a porosz tájt a streicheri tudományossággal keverve, nem állít kevesebbet, mint-hogy Magyarországon 1867 és 1914 között az asszimiláció csirájában fojtotta vérbe a magyar nemzeti gondolat fejlődését. Fejtegetéseit vaskos kötetten keresztül gombolyítja, látnoki erővel mélyedve bele a *multba*, olyan formán, ahogy céltudatos könyvek készülnek, amelyek a mai mulandó helyzetbe rögzítik szigonyukat s onnan vetik vissza szálaikat, érveiket, hálóiakat és aztán végre kifogják a tudomány szalonnájával megtűzdelt kedvenc aranyhalat. Ez a kedvenc aranyhal jelen esetben az irodalom és művészet degradálása 1867-től 1914-ig.

Farkas Gyula kimutatja erről az időszakról, hogy a benne szereplő közirók és művészek tisztára *faji* alapon szervezkedtek a közélet minden fórumán a mély letargiában szenvedő magyarság ellen. Kimutatja, hogy a cselvetés, a faji összetartás, a jószármazású művészek maguk alá gyűrése, asszimilálása, magukhoz való nemtelen idomítása olyan eredményesen folyt, hogy ezek a jószármazásúak kénytelenek voltak behódolni és eredeti nemzeti érzéseiket visszafejleszteni. Szenvedéllyel igazolgatja, hogy ama bizonyos faj a legképtelenebb képmutatással öltötte magára az asszimiláció gyér fátylát, hogy lenge nemzetközisége álcázva maradjon s a jobb sorsra érdemeseket azonosulásuk látszatával derékba törje.

— Sohasem tudták, de nem is akarták a magyar gondolatot, a magyar erkölcsöket, a magyar öncéluságot megérteni, — kiált fel Farkas Gyula. Irodalmi vezéreikben, kritikusaikban, esztétikusaikban és alkotóikban először a magyar nemzet iránti alázatosság jelentkezik, hogy később, — megszerezve a céhbellek sztigmáját, — gögös faji különállásukkal pe-